

Paweł Orzechowski

DOI 10.14746/sspm.2026.1.4

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0001-9282-5736

Praktyki transgraniczne w Cieszynie w świetle założeń socjologii codzienności

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest ukazanie praktyk transgranicznych w życiu codziennym mieszkańców Cieszyna. Przesłanką do podjętych rozważań była chęć poznania mechanizmów transferu kulturowego, obejmującego przepływ przedmiotów materialnych i niematerialnych. Cieszyn stanowi przykład miasta podzielonego sztuczną granicą państwową i przechodzącego proces scalania po wstąpieniu obu krajów do strefy Schengen. Efektem tych wydarzeń są licznie podejmowane inicjatywy oddolne i odgórne. Ramę teoretyczną stanowią koncepcje: „prawa do miasta i przestrzeni postrzeganej”, „socjologii codzienności”, „deborderyzacji” i „krajobrazów pogranicznych”. Do pomiaru zjawisk transgranicznych posłużyły natomiast: częstotliwość przekraczania głównych arterii, cele odwiedzania i wybór popularnych miejsc w Czeskim Cieszynie, sposób przemieszczania się, a także opinie na temat powodów korzystania z usług przez Czechów po polskiej stronie. Analiza odpowiedzi respondentów opierała się na materiale empirycznym, zebrany za pomocą techniki indywidualnych wywiadów kwestionariuszowych w formie *face-to-face*. Wnioski płynące z badań obejmują nakreślenie wymiarów zaobserwowanych praktyk transgranicznych.

Słowa kluczowe: socjologia codzienności, praktyki transgraniczne, pogranicze, granica, społeczność lokalna

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł koncentruje się na przybliżeniu praktyk transgranicznych podejmowanych przez mieszkańców Cieszyna w życiu codziennym. Autor odwoła się w tym celu do wyników badań terenowych, w których uczestniczył. Przedsięwzięcie objęło respondentów mieszkających wyłącznie po polskiej stronie granicy państwowej, zaś

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

za wskaźniki podejmowanych działań posłużyły: częstość przekraczania mostów, powody korzystania z wybranych dóbr i zasobów w Czeskim Cieszynie, popularność konkretnych miejsc i obiektów, sposób dotarcia na drugi brzeg Olzy, a także wyobrażenia i opinie dotyczące przyczyn odwiedzania Cieszyna przez Czechów. Rozważania opierają się na wypowiedziach respondentów uczestniczących w indywidualnych wywiadach kwestionariuszowych, zrealizowanych w formie kontaktu bezpośredniego.

Praktyki podejmowane przez mieszkańców transgranicznego Cieszyna, a także ich częstotliwość osadzono głównie w dziedzinie socjologii codzienności. Można w tym celu przywołać wybrane (klasyczne i współczesne) koncepcje składające się na badanie tego, co stanowi interakcyjną formę oddolnych działań podejmowanych nieustannie przez jednostki. Za prekursora nurtu socjologii codzienności wypada uznać Georga Simmla (2006), którego interesowały m.in. tematy związane z modą oraz kulinariami. Istotne oddziaływanie na rozwój dyscypliny miały również prace Norberta Eliasa, podkreślające znaczenie przemian w sferze obyczajowości cywilizacji zachodniej (1980). Spektakularne było bowiem dostrzeżenie wpływu pozornie błahych czynności i zachowań na procesy społeczne zachodzące w skali makrostrukturalnej. Choć Elias odcinał się od socjologii życia codziennego, to jego myśl bezsprzecznie stanowiła podwaliny rozwoju tej szkoły i zainteresowania nią przedstawiciele kolejnych pokoleń badaczy. Autor ten zainspirował do zwracania większej uwagi na rekwyzyty należące do sfery prywatnej i potocznego postrzegania otaczającej rzeczywistości na poziomie elementarnych relacji międzyludzkich.

Socjologia codzienności oraz wybrane koncepcje granic i pogranicz

W kontekście codziennych praktyk transgranicznych warto wspomnieć o koncepcji „prawa do miasta” i „przestrzeni postrzeganej” (*spatial space*) Henriego Lefebvre’a (1996, s. 173). Z jednej strony akcentuje on zdolność do zawłaszczania miasta, zamieszkiwania i przebywania w danym miejscu, a z drugiej do tworzenia własnego życia w ramach konkretnej przestrzeni („prawa do zamieszkiwania” i „prawa do siedliska”). Prowadzone badania koncentrowały się na społecznej rekonstrukcji centrum i peryferii przez mieszkańców, lecz także na codziennych praktykach życiowych, odgrywających kluczową rolę w zrozumieniu kondy-

cji danego obszaru urbanistycznego. Przestrzeń publiczna powinna być w założeniu dostępna dla wszystkich, niemniej w praktyce zaproszenie do jej współtworzenia nie ma charakteru powszechnego. Ten rozdźwięk udaje się zauważyć wtedy, gdy zmarginalizowane grupy wykorzystują zbiorowe działania, protesty, ruchy społeczne i aktywizm, aby zapewnić sobie prawo do uczestniczenia i kształtowania środowiska miejskiego (Teufel 2014, s. 218–220). Koncepcje „prawa do miasta” i „przestrzeni postrzeganej” można włączyć do analizy działań transgranicznych podejmowanych w celu odzyskania zdolności współtworzenia rzeczywistości codziennej. Warto zaznaczyć, że przestrzeń nie jest tutaj rozumiana jako coś zewnętrznego i zastanego wobec jednostki, lecz stanowi wyraz nieustannej aktywności, poczucia sprawczości i zaangażowania w konkretne praktyki społeczne.

W literaturze socjologicznej można odnaleźć charakterystyki i kryteria opisu życia codziennego, stanowiącego odrębny przedmiot badań. Do podstawowych cech tego zjawiska, składających się na powszechność występowania, należy zaliczyć następujące elementy (Sztompka, 2008, s. 24–26):

- Nie jest ono ograniczone wyłącznie do sfery profanum, lecz obejmuje także praktyki odświętne. Mieści w sobie z jednej strony działania religijne, magiczne, rytualne, symboliczne i wzniosłe, a z drugiej uczestnictwo w rodzinnej kolacji, koncercie, zakupach, wydarzeniach sportowych i zawodowych (Maffesoli, 1989, s. 3).
- Dotyczy zarówno aktywności elit, klas wyższych czy arystokracji, jak i szeroko pojętej masy, złożonej z tzw. „zwykłych, przeciętnych obywateli”. Staje więc w opozycji do wyróżnianych podziałów społecznych i wykracza poza wizje strukturalne oraz funkcjonalne.
- Odnosi się zarówno do prywatnej, jak i publicznej sfery życia i działań jednostek. Z jednej strony bada aspekty praktyk podejmowanych w domowym zaciszu, a z drugiej koncentruje się na marszach, protestach, demonstracjach, wiecach, procesjach i ogólnodostępnych ceremoniach.
- Oznacza obecność innych aktorów społecznych i wchodzenie z nimi w interakcje, transakcje i wiązania.
- Charakteryzuje się cyklicznością, powtarzalnością, rytmem i rutyną w wymiarze rocznym, kwartalnym, miesięcznym lub tygodniowym. Za przykład mogą posłużyć m.in.: uczestnictwo w mszach i nabożeństwach, podejmowanie obowiązków zawodowych, podróże czy prace polowe.

- Jest w dużej mierze oparte na nawyku, zwyczaju, obyczaju, bezrefleksyjności i rytualności (przykładem jest chociażby codzienne słuchanie radia po powrocie z pracy lub organizowanie przerwy na lunch).
- Angażuje zarówno wymiar cielesny, fizyczny, biologiczny, jak i duchowy jednostek. Codziennie mierzymy się z własnymi słabościami i ograniczeniami, lecz również potencjałem i możliwościami, czyli tym, co stanowi bagaż doświadczeń i przeżyć emocjonalnych.
- Obejmuje pewne ramy przestrzenne i czasowe. Konkretnie działanie może mieć miejsce w szkole, sklepie, kościele, punkcie usługowym, obszarze transgranicznym, a także być krótko- lub długotrwałe, przelotne lub ciągłe. Elementy takie jak lokalizacja i temporalność definiują treść, przedmiot i konsekwencje branego pod uwagę zdarzenia (Merton, 1996, s. 162–172).
- Zwraca się ponadto uwagę na aspekty takie jak mechaniczność i automatyzm podejmowanych aktywności (wynikających często z kurtuzji lub poczucia taktu), ich spontaniczność, brak instytucjonalizacji, witalność, wyobraźnię i transgresję (Bovone, 1989, s. 49).

Przy omawianiu koncepcji praktyk życia społecznego warto wspomnieć o wymiarach i aspektach konkretnych zdarzeń, działań i aktywności (Sztompka, 2008, s. 26–30). Te kwestie umożliwiają opis oraz analizę poszczególnych zjawisk w kategoriach takich jak: uczestnicy i podejmowane przez nich kontakty (bezpośrednie w wymiarze przestrzennym i czasowym lub zapośredniczone elektronicznie przez media – spotkania wirtualne, czat, rozmowa telefoniczna), liczebność i charakter interakcji (zróżnicowany charakter ich form: bójka, pojedynek, debata), a także otoczenie (obecność synchroniczna i asynchroniczna świadków, sytuacja intymna, prywatna lub publiczna, współobecność vs gotowość wejścia w dyskusję lub sporządzenie listy potencjalnych gości zaproszonych na seans, spektakl czy bal). Istotny czynnik charakterystyki stanowi kontekst społeczny wpływający na treść i przebieg zdarzeń (rodzina, praca, rekreacja i sport, edukacja, wiara, polityka, rozrywka i konsumpcja). Różnice w zależności od sytuacji mogą obejmować: wygląd, ubiór, słownictwo, klimat i atmosferę (poczucie komfortu lub jego brak) oraz zabarwienie emocjonalne. Ma się w tym przypadku do czynienia z wyraźnym przekraczaniem granic (zarówno terytorialnych, jak i symbolicznych), podejmowaniem „rytuałów przejścia”, a także zwrotami grzecznościowymi oraz gestami werbalnymi i niewerbalnymi (choćby powitalnymi i pożegnalnymi).

Nie bez znaczenia pozostają również funkcje przypisane do poszczególnych praktyk życia codziennego (mogą składać się na jednolity lub

fragmentaryczny obraz różnorodnych zdarzeń ekonomicznych, religijnych, artystycznych lub politycznych) oraz lokalizacje odpowiednie do wyrażenia konkretnej treści (dom/mieszkanie, siłownia, zбір, uczelnia, restauracja). Kolejny element stanowią okazje społeczne, jak chociażby: śluby, pogrzeby, chrzciny (ceremonie), rozgrywki sportowe, warsztaty i lekcje, operacje i leczenie, zakupy, a także procedury egzemplifikujące procesy i sekwencje obecne w otaczającej rzeczywistości (zakłada się pewną kolejność działań i adekwatność względem miejsc, momentów i stopnia realizacji poszczególnych etapów oraz wymiar ich sformalizowania). Przykłady mogą obejmować: awans zawodowy, rekrutację nowego pracownika, ukończenie studiów, założenie rodziny i wychowanie potomstwa.

Niektóre z codziennych praktyk mają wyraźnie zdefiniowaną warstwę symboliczną i rytualną (ważny staje się sposób wykonania i dobór środków, niż cel oraz przeznaczenie). Ma się tu na myśli konkretne sekwencje działań i „łańcuchy interakcyjne” (Collins, 2004), które składają się na nabożeństwa religijne, ofiarowanie wieńców, defilady wojskowe, dzielenie się opłatkiem, ubieranie choinki czy darowanie prezentów w kontekście chrześcijańskiej wieczerzy wigilijnej. Mogą one mieć zarówno charakter prywatny, jak i być zorientowane na osoby trzecie z otoczenia i grupę, wykonywane „na pokaz”, estetyczne lub niedbałe, ekskluzywne lub inkluzywne oraz zewnętrzne lub wewnętrzne.

Ostatnim aspektem zdarzeń społecznych jest ich wydzźwięk teatralny lub dramaturgiczny (Goffman, 1963; Aleksander i in., 2006, s. 32). Mowa tutaj przede wszystkim o: „spektaklu społecznym” (procesie, w którym jednostki uczestniczą indywidualnie i zbiorowo), „aktach performatywnych” (działaniach, za pomocą których dokonywana jest prezentacja definicji i rozumienia sytuacji), a także roli kulturowych scenariuszy (mitów, tradycji przekazywanych ustnie i pisemnie). Niezbędnymi elementami do ich urzeczywistnienia są m.in.: obecność aktorów, widowni i/lub audytorium, zachowanie porządku interakcyjnego (płynności przebiegu i swobody wypowiedzi), autentyczność wykonania roli, występowanie akcji toczącej się na scenie, a także władzy, która leży u podstaw podziału na to, co jest dopuszczalne i nie jest (lub co jest właściwe, a co nie). Zaznacza się konieczność współistnienia tych elementów, bowiem determinują one każdy spektakl społeczny, ale mogą okazać się niewystarczającą przesłanką do działania performatywnego (Aleksander i in., 2006, s. 36).

W kontekście prowadzonych rozważań nad praktykami transgranicznymi należy odwołać się do kluczowych pojęć wykorzystywanych

w studiach nad granicami i pograniczami – *debordering* i *borderscapes* (Opiłowska i in., 2022, s. 15–16). Pierwsze z nich związane jest ściśle ze społecznym wytwarzaniem granic (*bordering*), lecz aby do tego procesu mogło dojść muszą być zniesione formalne granice przestrzenne, separujące obie części badanego obszaru terytorialnego i stanowiące naturalną barierę komunikacyjną między mieszkańcami. Można mówić w tym znaczeniu o swoistym paradoksie, gdyż zjawiska te, rozpatrywane oddolnie i odgórnie, stoją względem siebie w opozycji. Społeczne kształtowanie granic odnosi się do różnych podmiotów, jednostek (ich działań oraz potrzeb), dyskursów czy praktyk codziennych. Ich funkcjonowanie jest bardziej doniosłe niż rola aktorów makrospołecznych, takich jak państwo i Unia Europejska (Dębicki, Zenderowski, 2021, s. 81; Jańczak, 2018, s. 94–95; Wróblewski, 2020, s. 119–120). Deborderyzacja stanowi więc szansę na integrację podzielonych linią demarkacyjną regionów i miast, przy wykazaniu woli współpracy i zaangażowania obu stron. Refleksją należy w tym przypadku objąć: poziomy reprezentowane przez konkretne podmioty, agendy i organizacje, obszary życia społecznego (ekonomiczny i gospodarczy, edukacyjny, kulturalny, religijny) oraz czynniki ułatwiające i utrudniające proces scalania (Zenderowski, Brzezińska, 2004, s. 174).

Kategoria *borderscapes* („krajobrazów pogranicznych”) odnosi się natomiast do uwzględnienia konstruktywistycznej wizji rzeczywistości społecznej, która jest dynamiczna, procesualna i nielinearna, a także wiąże się z transnarodowymi transferami przedmiotów materialnych oraz wartości i idei (Szlachcicowa, 2019). W tym ujęciu można mówić o przestrzeni połączonego Cieszyna, stanowiącego zarówno jedność, jak i całość (Dębicki, Zenderowski, 2021, s. 82). Zdaniem Chiary Brambilli (2015, s. 30), koncepcja *borderscapes* wynika m.in. z przejścia od perspektywy „granicy” do „graniczenia”, co umożliwiło dynamiczne spojrzenie na procesy społeczne odbywające się na podzielonym obszarze przez pryzmat praktyk przestrzennego zróżnicowania (mobilnej i relacyjnej przestrzeni).

Nakreślona ramę teoretyczną dopełniają wyniki wcześniejszych badań prowadzonych w Cieszynie i Czeskim Cieszynie, stanowiące punkt odniesienia dla analiz zaprezentowanych w niniejszym tekście. W podsumowaniu i dyskusji znajdzie się odwołanie do wniosków sformułowanych przez przywołanych badaczy. Najważniejsze ustalenia Sylwii Dołzbłasz (2015) dotyczą m.in. do częstotliwości i głównych powodów przekraczania granicy. Można powiedzieć, że większość mieszkańców

Cieszyna odwiedzała czeską stronę (przynajmniej raz w miesiącu) w celu dokonania zakupów, odwiedzenia bliskich lub spędzenia wolnego czasu. Były to motywy dominujące, dla których przeważały odpowiedzi „kilka razy w miesiącu” lub „przynajmniej raz w miesiącu”. Wśród nabywanych produktów wskazywano najczęściej: alkohol, wyroby tytoniowe, słodycze i zdrową żywność. Marginalne znaczenie wśród celów przekraczania granicy miały natomiast kwestie zawodowe i edukacyjne. Niespełna połowa badanych zadeklarowała, że miała rodzinę, przyjaciół i znajomych po czeskiej stronie, a zaledwie ok. 5% współpracowników.

Stwierdzono, że w Czeskim Cieszynie polscy konsumenci koncentrują się głównie na punktach usługowych zlokalizowanych blisko mostów granicznych, w rejonie ulic: Hlavní Třída, Nádražní i Střelníční. Te punkty usługowe tworzą wyraźne skupienie wśród centralnej arterii (Hlavní Třída). W odpowiedziach dominowały placówki handlu detalicznego (sklepy i artykuły spożywcze, które były wybierane ze względu na lepszą jakość i rodzaj, a nie niższą cenę) (Dołzbłasz, 2015, s. 213). Po czeskiej stronie zarejestrowano więcej restauracji, barów i kawiarni, sklepów spożywczych i alkoholowych. Z kolei w Cieszynie odnotowano więcej salonów meblowych i pawilonów odzieżowych.

Warto przywołać również wnioski z badań prowadzonych przez Radosława Zenderowskiego (2002). Zaobserwowano znacznie częstsze wizyty mieszkańców Cieszyna (ale też ogólnie Polaków) w Czeskim Cieszynie, ze względu na niższe ceny alkoholu i obecność tzw. przemysłowego procederu (Zenderowski, 2002, s. 57). Wśród celów przekraczania granicy dominował również wątek konsumpcyjny – dokonywanie tańszych zakupów, korzystanie z sieci usługowo-handlowej, dostęp do instytucji kultury oraz infrastruktury sportowo-rekreacyjnej. Respondenci podawali ponadto przykłady wspólnych inicjatyw, takich jak: „Święto Trzech Braci”, „Festiwal Teatralny na Granicy”, „Jazz na Granicy”, „Kino na Granicy”, pielgrzymka ku czci św. Melchiora Grodzieckiego (Zenderowski, 2002, s. 68).

Najczęściej wskazywaną odpowiedzią w kontekście częstotliwości przekraczania granicy było „kilka razy w miesiącu” oraz „kilka razy w roku”. Wśród mieszkańców Cieszyna dominowały motywy związane z odwiedzaniem restauracji, barów i pubów. Przeciwny kraniec stanowiły cele religijne i biznesowe. Na środkowych pozycjach uplasowały się powody, takie jak: korzystanie z obiektów sportowo-rekreacyjnych, spotkania z rodziną i odwiedziny znajomych. Najważniejszym celem były zakupy i spacer, zaś pozostałe powody nie uzyskały 50% wskazań. Jak

zaznaczył Zenderowski: „Ruch ludności przez granicę koncentruje się głównie na zakupach, usługach oraz rekreacji w formie spaceru”, a także: „Większą chęć angażowania się w przedsięwzięcia po drugiej stronie granicy wykazują respondenci z Cieszyna” (2002, s. 72–73).

Metodologia badań kwestionariuszowych

Dane zaprezentowane i omówione w niniejszym artykule pochodzą z badań zrealizowanych w dniach 28.06–04.07.2024 w ramach mikrograntu Inicjatywa Doskonałości – Uniwersytet Badawczy: „Transfer międzynarodowy w mieście transgranicznym”, sfinansowanego ze środków Uniwersytetu Warszawskiego¹. Przedsięwzięcie objęło Cieszyn, znajdujący się wyłącznie po polskiej stronie granicy państwowej. Badanie przeprowadzono w formie naukowego obozu terenowego, w którym uczestniczyły studentki-ankieterki odbywające praktyki zawodowe w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych UW. Współkierownikiem wyjazdu był autor niniejszego opracowania.

Należy wyjaśnić, dlaczego przedsięwzięcie zostało wykonane wyłącznie po polskiej stronie granicy państwowej podzielonego miasta (bez uwzględnienia Czeskiego Cieszyna). Główne powody miały charakter logistyczny i finansowy, ponieważ wiązały się z określonymi ramami czasowymi realizacji fazy terenowej, specyficznym składem zespołu badawczego, barierami językowymi i komunikacyjnymi oraz kontrolą ograniczonych wydatków przewidzianych na projekt. Stosunkowo krótki czas przeznaczony na gromadzenie materiału, kompetencje uczestniczek wyjazdu, brak ankieterów posługujących się płynnie językiem czeskim oraz przyznane środki przełożyły się na podjęcie decyzji o skupieniu się na eksploracji pogranicza wyłącznie w obszarze polskiego Cieszyna.

Śląsk Cieszyński jako przykład regionu zróżnicowanego kulturowo został wybrany na miejsce badań głównie ze względu na przecinającą go granicę państwową między Polską a Czechami, którą ustanowiono w 1918 roku i ostatecznie przypieczętowano na konferencji w Spa w 1920 roku (Rusek i in., 2012, s. 91–93). Szczególnym przypadkiem

¹ Projekt: „Transfer międzynarodowy w mieście transgranicznym”, zrealizowany w ramach mikrograntu badawczego: Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza (IDUB), nr: BOB-661-802/2024, pod kierownictwem dr hab. Aleksandry Herman, przy współudziale dr. Pawła Orzechowskiego w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.

miasta transgranicznego jest jego historyczna i administracyjna stolica, podzielona na Cieszyn i Czeski Cieszyn (Kulczyńska, 2018, s. 72–76). Po siedmiu dekadach ścisłego odseparowania, po transformacji ustrojowej zakończonej akcesją Polski i Czech do Unii Europejskiej, a następnie po wejściu obu krajów do strefy Schengen, granica państwowa została zdefiniowana na nowo. W aktualnych, odmiennych warunkach politycznych w dyskursie o granicy podkreślany jest przede wszystkim jej potencjał, łączący to, co jest obecne po jej obu stronach, zarówno z perspektywy polityczno-prawnej, jak i społeczno-kulturalnej. Ustanowienie Śląska Cieszyńskiego euroregionem wyznaczyło przestrzeń i narzędzia do wielopłaszczyznowego transgranicznego transferu (Wróblewski, 2020, s. 100–110). Przeprowadzone badanie zostało ukierunkowane zarówno na przedmioty materialne, jak również idee oraz wartości, stanowiące podstawę wymiany elementów niematerialnych. Kluczowym pojęciem jest granica państwowa (w znaczeniu fizycznym i symbolicznym), składająca się na lokalną rzeczywistość społeczną oraz działania podejmowane przez mieszkańców. Stała się ona bowiem płaszczyzną do przenikania wyżej wskazanych rekwizytów, relacji opartych na przepływie dóbr i usług, a także jednostronnych przemieszczeń.

Materiał do analiz został zgromadzony za pomocą ustrukturyzowanych indywidualnych wywiadów kwestionariuszowych, zrealizowanych w formie bezpośredniego kontaktu (*face-to-face*). W rezultacie podjętych działań osiągnięto liczbę 126 przeprowadzonych przez ankieterki rozmów. Narzędzie do realizacji indywidualnych wywiadów standaryzowanych stanowił kwestionariusz, składający się zarówno z pytań problemowych, jak i tzw. metryczkowych (społeczno-demograficznych). Podczas wywiadów poruszano kwestie związane m.in. z codziennymi praktykami transgranicznymi mieszkańców oraz odwiedzanymi miejscami po obu stronach rzeki Olzy.

Schemat doboru respondentów miał charakter mieszany i wielostopniowy. Podstawę rekrutacji stanowiła próba panelowa gospodarstw domowych, zebrana w 2023 roku w podobnym przedsięwzięciu oraz nowa pula adresów. W drugiej kolejności wykorzystano elementy technik nieprobabilistycznych (celowej, kuli śnieżnej i kluczowych informatorów) (Babbie, 2009, s. 211–215). Takie działanie okazało się konieczne przede wszystkim ze względu na dużą liczbę odmów i nieistniejących adresów (pustostanów), zjawisko „wycierania” panelu (wynikającego choćby ze zmiany miejsca zamieszkania) oraz równoważenie struktury próby pod kątem płci i wieku. Dobór nielosowy opierał się głównie na: rekrutacji

respondentów w miejscach publicznych i ogólnodostępnych, a także poleconych kontaktach. Dzięki temu udało się dotrzeć do reprezentantów specyficznych i trudnodostępnych grup społecznych (np. młodych mężczyzn i osób pracujących w trybie zmianowym).

Wskutek wdrożenia niestandardowego schematu doboru respondentów, analiza zgromadzonych danych również będzie miała charakter mieszany (ilościowo-jakościowy), wywodzący się z dwóch przeciwstawnych paradygmatów naukowych (pozytywistycznego i interpretatywnego). Z jednej strony zostaną zaprezentowane zbiorcze zestawienia w formie tabelarycznej (rozkłady częstości), a z drugiej dosłowne wypowiedzi (narracje) respondentów, stanowiące ilustrację i uzasadnienie wyodrębnionych kategorii i kodów semantycznych. Mówiąc najogólniej, prowadzone rozważania będą równocześnie zakotwiczone w założeniach i technikach ilościowych, jak i narzędziach z zakresu metodologii teorii ugruntowanej (Konecki, 2009, s. 13–14). Mieszany charakter prowadzonych analiz nakłada pewne ograniczenia interpretacyjne. Nie można bowiem uogólniać na cały Cieszyn zaprezentowanych wniosków w sensie statystycznym. Niemniej, na poziomie reprezentatywności typologicznej mogą być rozpatrywane jako odzwierciedlenie rzeczywistego obrazu codziennych praktyk transgranicznych, a także transferu przedmiotów materialnych oraz idei i wartości.

Mieszany i wielostopniowy dobór respondentów, oparty zarówno na technikach losowych, jak i nielosowych, uniemożliwia określenie prawdopodobieństwa dostania się osób do badania oraz zapewnienie jednakowych szans uczestnictwa w nim, gwarantując obiektywność i minimalizując popełnienie błędów statystycznych. Otrzymana próba nie stanowi odzwierciedlenia ilościowych proporcji między mieszkańcami, biorąc pod uwagę rozkład kluczowych zmiennych społeczno-demograficznych w populacji miasta. Z tych względów nie jest możliwe uogólnianie wyników (generalizacja) z próby na całą zbiorowość Cieszyna z określonym marginesem błędu. Badania nie aspirują zatem do tego, aby określić je mianem reprezentatywnych w sensie statystycznym, lecz co najwyżej typologicznym.

Granica w codziennym doświadczeniu badanych – analiza wyników

Symbolem granicy polsko-czeskiej w znaczeniu terytorialnym i mentalnym jest rzeka Olza przepływająca przez Cieszyn. Obie części mia-

sta łączą jednak trzy przejścia (Most Przyjaźni, Most Wolności i Kładka Sportowa). Wskaźnikiem popularności przekraczania granicy w celu realizacji powszednich, rutynowych praktyk i korzystania z usług po drugiej stronie jest częstotliwość wykorzystywania wspomnianych przepraw. Poproszono badanych o wskazanie odpowiedzi wyrażonej na sześciostopniowej skali (od „codziennie” do „nigdy”) (tabela 1). W przypadku Mostu Przyjaźni i Mostu Wolności wyraźnie przeważają opinie związane z ich użytkowaniem kilka razy w tygodniu, miesiącu i roku (odpowiednio – 85,7% i 84,6%). Badani unikali odpowiedzi skrajnych, takich jak: „codziennie”, „raz na kilka lat” i „nigdy”. Należy zaznaczyć, że w kontekście Mostu Przyjaźni dominanta przypada na wariant „raz lub kilka razy w tygodniu” (31,7%), zaś w odniesieniu do Mostu Wolności na „mniej więcej raz lub dwa razy w miesiącu” (29,4%). Zdecydowanie mniejszą popularnością cieszy się Kładka Sportowa, której najczęstsze przekraczanie odbywa się „mniej więcej raz lub kilka razy w roku” (31,7%). W przypadku tej przeprawy odnotowano również wyraźny wzrost odsetka deklaracji „nigdy” (16,7%).

Tabela 1. W Cieszynie są trzy mosty i jak często przekracza Pan(i) każdy z nich? [%] (n=126=100%)

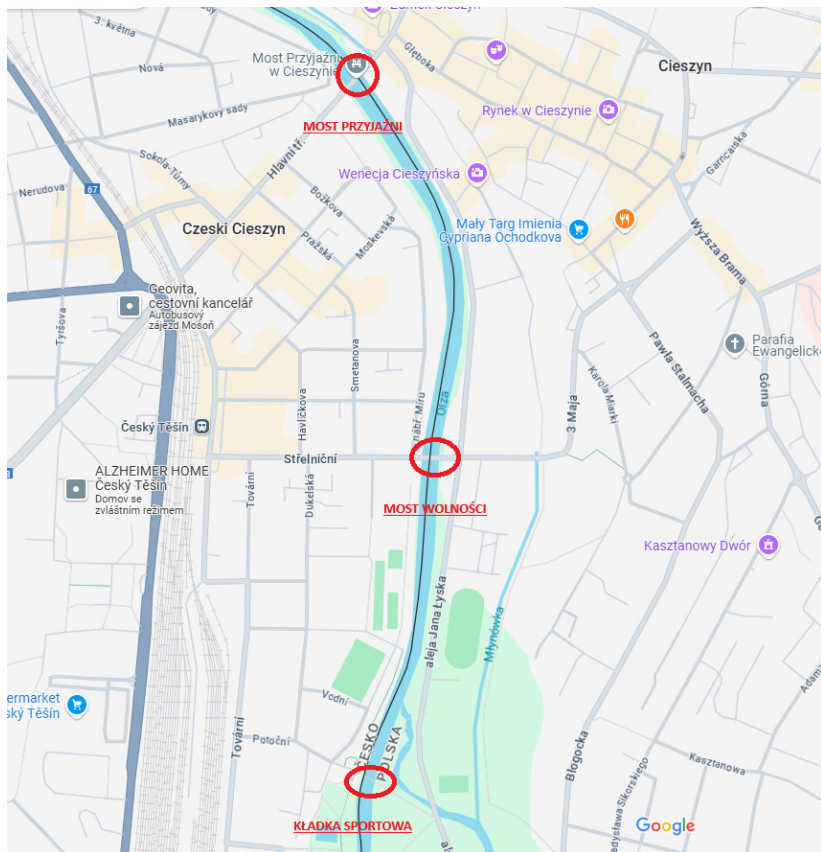
	Codzienne	Raz lub kilka razy w tygodniu	Mniej więcej raz lub dwa razy w miesiącu	Mniej więcej raz lub kilka razy w roku	Raz na kilka lat	Nigdy
Most Przyjaźni	7,9	31,7	29,4	24,6	1,6	4,8
Most Wolności	7,9	27	29,4	24,6	4,8	6,3
Kładka Sportowa	4	19	22,2	31,7	6,3	16,7

Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskany rozkład można wyjaśnić z jednej strony poprzez ich geograficzne rozmieszczenie na mapie (1) Cieszyna, a z drugiej poprzez utilitarny i pragmatyczny charakter (najkrótsze i najszybsze połączenie obu centrów – po polskiej i czeskiej stronie, w której na ogół znajduje się najwięcej urzędów, instytucji, sklepów, szkół, kościołów, powszechnie wykorzystywanych miejsc publicznych i lokali usługowych). Biorąc pod

uwagę oba kryteria, Most Przyjaźni powinien cieszyć się najczęstszym użytkowaniem i w rzeczywistości ta popularność znajduje odzwierciedlenie w zebranych danych. Most Wolności jest z kolei wygodną arterią umożliwiającą najszybsze dostanie się do dworca kolejowego i autobusowego, położonego w Czeskim Cieszynie. Wyznacza również dogodny szlak w kierunku bazaru i supermarketów spożywczych, takich jak „Billa”. Zdecydowanie peryferyjny charakter ma Kładka Sportowa, zlokalizowana na terenach rekreacyjnych w pobliżu Parku Sportowego w Cieszynie (obejmującego kompleks terenów zielonych, w których skład wchodzi m.in.: stadion, Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, siłow-

Mapa 1. Położenie mostów i kładki w topografii Cieszyna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Google Maps.

nie plenerowe, kąpielisko, place zabaw i pole kempingowe) oraz Parku im. Adama Sikory w Czeskim Cieszynie (obejmującego boisko do gry w piłkę, miejsca pamięci – Pomnik Legionistów i Miniaturę Wieży Piastowskiej, bulwary nadolziańskie oraz bary i restauracje). Z tego typu lokalizacji mieszkańcy korzystają najczęściej w czasie wolnym od pracy i odświeżającym, co tłumaczyłoby mniejszą popularność kładki w życiu mieszkańców i rzadsze z niej korzystanie.

Na pytanie o to, czy granica jest częścią codziennego życia, zdecydowana większość respondentów udzieliła odpowiedzi twierdzącej (bliżej 2/3, czyli 61%). Warto zatem przyjrzeć się powodom, miejscom docelowym i częstotliwości korzystania z nich przez mieszkańców Cieszyna. Badanym przedstawiono listę, składającą się z możliwych 25 destynacji i poproszono o wybranie jednej odpowiedzi wyrażonej na skali od „codziennie” do „nigdy”. Na podstawie uzyskanych rezultatów (tabela 2) można stwierdzić, że najczęściej wskazywaną aktywnością realizowaną przez mieszkańców Cieszyna po drugiej stronie Olzy są spacerowanie oraz korzystanie z parków i skwerów, czyli terenów zielonych i rekreacyjnych. Wybór tego typu destynacji waha się między raz lub kilka razy w tygodniu do mniej więcej raz lub kilka razy w roku (łącznie odsetek wynosi 79,3%). Drugim spośród popularnych kierunków transgranicznych okazało się korzystanie z usług lokali gastronomicznych (takich jak kawiarnie, bary i restauracje). W tym przypadku łączny odsetek wyboru trzech środkowych wariantów (odnoszących się do wymiaru tygodniowego, miesięcznego i rocznego) wynosi 70,6%. Dość wysoko uplasowały się także zakupy i powody związane z szeroko rozumianą branżą handlową, przy czym dominanta przesunęła się ku odpowiedzi „mniej więcej raz lub kilka razy w roku” (28,6%). Z kolei łączny odsetek wyboru wariantów wskazujących na tygodniowy, miesięczny i roczny wymiar realizowania tego typu praktyk osiągnął wartość 57,1%. Warto odnotować jeszcze jeden znaczący powód przekraczania granicy, którym jest korzystanie z dworca kolejowego w Czeskim Cieszynie i środków transportu publicznego, zlokalizowanych po drugiej stronie Olzy. Odsetek tego typu odpowiedzi (po zsumowaniu wymiaru tygodniowego, miesięcznego i rocznego) wyniósł 58,7%.

Pozostałe powody i miejsca destynacji były znacznie rzadziej wskazywane przez respondentów, o czym świadczy szczególnie wysoki wskaźnik wyboru opcji „nigdy”, który przekroczył 50%. Spośród przebadanych mieszkańców prawie nikt nie wskazał praktyk takich jak: chodzę/jeżdżę tam do pracy, do szkoły i na zajęcia pozaszkolne lub odprowadzam na nie

dziecko, na randki z Czechami/Czeszkami, do lekarza, na procesje i wydarzenia religijne oraz po produkty, które są w Polsce nielegalne (choćby narkotyki). Wskaźnik wyboru odpowiedzi „nigdy” dla tych destynacji oscylował wokół 90%. Z drugiej strony bardzo rzadko proszono ankietkę o zaznaczenie wariantu znajdującego się na przeciwległym krańcu zaproponowanej skali (czyli „codziennie”). Najwyższy odsetek tego typu odpowiedzi zarejestrowano przy chodzeniu na spacer, do parku lub na skwer (5,7%).

W środku stworzonej listy częstości powodów przekraczania granicy plasują się takie opinie jak: korzystanie z basenu, siłowni oraz obiektów, umożliwiających uprawianie sportu (35,7%), jazda na rowerze (31,7%), zwiedzanie (35,6%), odwiedzanie znajomych (30,2%), chodzenie do teatru lub kina, czyli placówek kulturalnych (26,2%), a także zorientowanie się i zebranie ogólnych informacji i plotek (31,7%). W nawiasach podano zsumowany odsetek dla trzech środkowych wariantów odpowiedzi (w wymiarze tygodniowym, miesięcznym i rocznym). Dodać jednak należy, że dominanta wymienionych powodów przypada na „mniej więcej raz lub dwa razy w miesiącu” lub na „mniej więcej raz lub kilka razy w roku”.

Badanym umożliwiono również samodzielne nazwanie powodu, który nie został uwzględniony w skonstruowanej kafeterii. Z wariantu „innej” odpowiedzi skorzystało 30,2% respondentów. Należy jednak zaznaczyć, że spontanicznie sformułowane przyczyny wpisują się w dużym stopniu we wcześniej zaproponowane i omówione kategorie analityczne. Do najczęściej wskazywanych można zaliczyć: usługi gastronomiczne – „do baru”, „na piwo”, „po laną Kofolę”, związane z handlem i zaopatrzeniem w produkty (również nielegalne w Polsce) – „po alkohol dla znajomych”, „odwiedzam sklepy chińskie”, „po produkty z marihuaną”, a także turystyką, rekreacją, sportem i wypoczynkiem – „góry”, „jeziora i kąpieliska”, „można z synem bezpiecznie jeździć rowerem”, „nad Olzę”, „pobiegać”. W kategorii „inne” znalazły się ponadto odpowiedzi odnoszące się do wydarzeń lokalnych i placówek kulturalnych – „dożynki PZKO raz do roku”, „jeśli na płycie rynku jakiś zespół gra koncert”, „meetingi samochodowe i rajdy starych aut”, „spotkania środowisk harcerskich”.

Patrząc ogólnie na otrzymany rozkład obecnie wskazywanych powodów przekraczania granicy można powiedzieć, że zdecydowanie częściej pojawiały się praktyki i działania ściśle związane ze spędzaniem czasu wolnego od nauki, pracy i innych obowiązków domowych. Ma się tu na myśli głównie uprawianie sportu, rekreację, odpoczynek, korzystanie

Tabela 2. Z jakich powodów przekracza Pan(i) obecnie granicę i jak często? [%] (n=126=100%)

Lista powodów przekraczania granicy	Codziennie	Raz lub kilka razy w tygodniu	Mniej więcej raz lub dwa w miesiącu	Mniej więcej raz lub kilka razy w roku	Raz na kilka lat	Nigdy	Braki danych
Robię tam zakupy	1,6	7,9	20,6	28,6	6,3	34,9	
Chodzę/jeżdżę tam do pracy	3,2	1,6	0,8	2,4	0,8	91,3	
Chodzę tam do szkoły lub odprowadzam dziecko		1,6				98,4	
Chodzę tam na zajęcia pozaszkolne lub odprowadzam dziecko		2,4		0,8		96,8	
Chodzę tam z dzieckiem na plac zabaw		6,3	7,1	7,1		79,4	
Chodzę tam na basen, siłownię (ogólnie uprawiać sport)		7,1	10,3	18,3	9,5	54,8	
Jeżdżę tam na rowerze	0,8	10,3	14,3	7,1	3,2	64,3	
Chodzę tam na spacer lub do parku, na skwer	5,6	26,2	32,5	20,6	4	11,1	
Zwiedzam	1,6	7,1	7,9	20,6	11,9	50,8	
Chodzę tam do kawiarni lub restauracji	0,8	11,1	31,7	27,8	4	24,6	
Odwiedzam tam rodzinę		2,4	5,6	7,9	1,6	82,5	
Odwiedzam tam znajomych		4,8	10,3	15,1	4,8	65,1	
Chodzę tam na randki (z Czechami/ Czeszkami)			0,8	1,6	1,6	96	
Chodzę tam do kina lub do teatru			8,7	17,5	9,5	64,3	
Chodzę tam na wydarzenia sportowe, kibicować		0,8	2,4	7,9	7,1	80,2	1,6
Chodzę, aby się ogólnie zorientować, co słychać po czeskiej stronie (informacje, plotki)		7,9	8,7	15,1	2,4	65,9	
Chodzę tam do lekarza			0,8	4	5,6	89,7	
Chodzę tam do apteki		0,8	4	12,7	10,3	72,2	
Korzystam z tamtejszego transportu, z dworca		1,6	7,9	29,4	21,4	39,7	
Chodzę tam na cmentarz			0,8	12,7	4,8	81,7	
Chodzę tam do kościoła		2,4	2,4	7,9	3,2	84,1	
Chodzę tam na procesje i wydarzenia religijne				7,1	3,2	89,7	
Mam tam interesy biznesowe	0,8	3,2	2,4	4	4	84,9	0,8
Chodzę tam po produkty, które są w Polsce nielegalne, np. marihuana		1,6	0,8	1,6	4	91,3	0,8
Inne	0,8	2,4	5,6	10,3	0,8	10,3	69,8

Źródło: Opracowanie własne.

z ofert placówek kulturalnych (kina, teatru) oraz uczestnictwo w różnego typu wydarzeniach masowych (publicznych), na przykład muzycznych (koncerty). Innym popularnym powodem są odwiedziny lokali gastronomicznych i związana z tym konsumpcja jedzenia i napoi oraz robienie zakupów, zwłaszcza w supermarketach i sklepach wielkopowierzchniowych, lecz także na targowiskach i bazarach. Czeski Cieszyn stanowi ponadto dla badanych ważny węzeł komunikacyjny i transportowy. Dworzec kolejowy, który był stosunkowo często wymieniany, stanowi dodatkowy środek infrastrukturalny służący przemieszczaniu się i docieraniu do dalej położonych destynacji na terytorium Czech, zwłaszcza atrakcyjnych turystycznie.

Po przeciwnej stronie usytuowały się powody związane z życiem zawodowym, edukacyjnym, religijnym i usługowym. Świadczą o tym bardzo niskie odsetki wskazań dotyczących chociażby podejmowania pracy, wyboru szkoły, uczestnictwa w nabożeństwach, mszach i wydarzeniach sakralnych, zainicjowania relacji romantycznych, podtrzymywania powiązań biznesowych czy korzystania z usług zdrowotnych. Można powiedzieć, że tego typu potrzeby są prawie w całości zaspokajane w obszarze miasta położonym po polskiej stronie granicy państwowej. Tym samym, warto zaproponować hipotezę o odtwarzaniu dawnych podziałów funkcjonalnych miasta sprzed 1920 roku, a następnie przypieczętowania granicą państwową do momentu wejścia Polski i Czech do Unii Europejskiej oraz strefy Schengen.

Uzupełnienie powodów podejmowania praktyk transgranicznych stanowi analiza odpowiedzi na pytanie o ulubione i najczęściej odwiedzane miejsca w Czeskim Cieszynie. Badanych poproszono o spontaniczne wskazanie i szczegółowe opisanie trzech lokalizacji tego typu (tabela 3). Zdecydowanym liderem zestawienia są tereny zielone służące głównie wypoczynkowi, rekreacji, uprawianiu sportu i aktywnemu spędzaniu czasu wolnego (łączny odsetek wynosi 36,4%). Tego typu przestrzenie miejskie można podzielić na trzy mniejsze kategorie, spośród których dominuje Park im. Adama Sikory (20,9%). Pozostałe tereny można podzielić na te, które wchodzą w skład bulwarów nadolziańskich (8,5%) oraz położone są w innych częściach miasta (7%). Drugą lokatę zajmują obiekty świadczące usługi gastronomiczne (21,8%), a w dalszej kolejności obszar rynku (Plac Armii Czechosłowackiej) wraz z przyległościami (10,4%) oraz szeroko pojęte miejsca związane wyłącznie z kulturą fizyczną i uprawianiem sportu (8,9%). Wskazania pozostałych lokalizacji nie przekroczyły 5-6%. Na uwagę zasługuje dość niski odsetek braku ulubionych miejsc w Czeskim Cieszynie, który wyniósł zaledwie 3,2%.

Tabela 3. A jakie ma Pan(i) trzy ulubione lub najczęściej odwiedzane miejsca w Czeskim Cieszynie? (n=316=100%)

Ulubione / najczęściej odwiedzane miejsca w Czeskim Cieszynie	Liczebność	Procent
Lokale gastronomiczne	69	21,8
Miejsca związane z kulturą fizyczną i sportem	28	8,9
Tereny nad Olzą (poza parkami)	27	8,5
Park im. Adama Sikory (wyłącznie)	66	20,9
Pozostałe tereny zielone	22	7
Instytucje kulturalne i religijne	18	5,7
Miejsca związane z rodziną i pracą	5	1,6
Dworce	12	3,8
Sklepy	15	4,7
Rynek (wyłącznie)	33	10,4
Przestrzeń miejska (poza rynkiem)	6	1,9
Brak ulubionych miejsc	10	3,2
Inne	5	1,6

Źródło: Opracowanie własne.

Warto przyjrzeć się bardziej wnikliwie wskazywanym przez respondentów miejscom i oznaczyć je na mapie (2) Czeskiego Cieszyna. Pierwszą grupę stanowią tereny zielone, sportowe i rekreacyjne takie jak: Park im. Adama Sikory, Aleja Masaryka, deptak przy Olzie, basen miejski (niekryty), park przy Moście Przyjaźni, place zabaw, promenada i nadbrzeże Olzy, parki przy Olzie, „Cieszynisko” – stary gród w Podborze (poza administracyjnymi granicami miasta), ścieżki rowerowe, wybieg dla psów nad Olzą, taras widokowy „Wodospady”, stadion, skwery, hala sportowa (badminton i kręgle), park wokół kościoła, siłownia „Pro Active Fitness”, skatepark i strzelnica. Wśród obiektów gastronomicznych wskazywano następujące: kawiarnie (herbaciarnia „Czajka” – „Czeska Czajownia”, „Kamerlik”, „Avion”, „Sauna”), restauracje („Radegastowna”, „Da Capo”, „U Prokopa”, „Piast – knajpa indyjska”, „U Sikory”, „U Brandysa”, „U Jurczyka”), puby/bary („Błady Świt”, „Rebel Bar”) i kluby („Jazz Club - Dziupla”), a także pozostałe (cukiernia naprzeciwko dworca, lodziarnia przy rynku). Należy również pamiętać o odpowiedziach wskazujących na „rynek”, „Náměstí – Plac Armii Czechosłowackiej” lub miejsca z otoczenia, jak chociażby fontanna czy lodziarnia.

Czynnikiem wpływającym na częstość składanych wizyt w Czeskim Cieszynie, a także podejmowanie praktyk transgranicznych i wchodzenie

(Tabela 4). Najrzadziej wymieniano komunikację miejską (3 wskazania - 2,4%). Należy jednak zaznaczyć, że oprócz transportu kolejowego obie części miasta nie są ze sobą skomunikowane za pomocą linii autobusowej, trolejbusowej czy też tramwajowej. Historycznie istniała bowiem szyna tramwajowa łącząca tereny nadolziańskie. Nie podjęto natomiast dostatecznych starań o zrekonstruowanie tego typu połączenia, które stanowiło niegdyś symbol jedności miasta, przedzielonego sztucznie² granicą państwową w 1920 roku. Tramwaj z odtworzoną szyną i tablicami informującymi o przystankach pozostał natomiast jako atrycja, ciekawostka i atrakcja turystyczna.

Tabela 4. Jak Pan(i) najczęściej dociera do Czeskiego Cieszyna?
(n=125=100%)

Środek transportu	Częstość	Procent
Pieszo	83	66,4
Samochodem	17	13,6
Rowerem	6	4,8
Komunikacją miejską	3	2,4
Inaczej	16	12,8

Źródło: Opracowanie własne.

Respondentów poproszono również o odwrócenie perspektywy podejmowania działań i praktyk transgranicznych oraz wskazanie trzech najważniejszych celów przekraczania granicy przez mieszkańców Czeskiego Cieszyna. Na podstawie otrzymanych odpowiedzi (tabela 5) można powiedzieć, że dominują zachowania konsumpcyjne, związane z dokonywaniem zakupów (łączny odsetek tego typu opinii sięgnął blisko połowy wszystkich wskazań – 48,7%). Badani byli również w stanie zróżnicować obiekty handlowe ze względu na ich rodzaj, przeznaczenie lub wielkość. Najwyższą pozycję zajęły zakupy produktów spożywczych, budowlanych i odzieży - zarówno w supermarketach („Biedronka”, „Castorama”, „Kaufland”), jak i w mniejszych sklepach osiedlowych (36,7%). Na liście znalazło się następnie nabywanie paliwa na stacjach

² To określenie jest rozumiane jako linia graniczna wyznaczona arbitralnymi decyzjami ludzkimi w wyniku traktatów i porozumień politycznych (w tym Rady Ambasadorów z 1920 r.). W przypadku Cieszyna, pomimo że linia została przeprowadzona wzdłuż rzeki Olzy, stanowiącej element krajobrazu naturalnego, to jednak celowo rozdzieliła niegdyś spójny organizm miejski, stanowiący całość i jedność po obu stronach.

benzynowych (6,2%), owoców, warzyw, nasion, nabiału i mięs na targowiskach i bazarach (2,6%), a także wyrobów w pozostałych, bliżej nieokreślonych obiektach handlowych (3,3%). Do ostatniej grupy należy zaliczyć wypowiedzi odnoszące się w większym stopniu do konkretnych dóbr i używek (przykładowo papierosów) lub wskazujące na szerszy kontekst towarzyski i usługowy – podczas spotkań ze znajomymi, zwiedzania lub korzystania z miejsc o przeznaczeniu rozrywkowym.

Dość liczną grupę odpowiedzi stanowiły cele związane z konsumpcją kulinarną (turystyką żywieniową) i odwiedzaniem konkretnych restauracji, kawiarni czy pubów (łącznie odsetek wyniósł 17,5%). Z jednej strony stwierdzenia miały charakter ogólny: „na jedzenie”, „na piwo”, „gastrologia”, a z drugiej bardziej precyzyjny – „Mc Donald's”, „restauracje i kawiarnie przy rynku”. Pozostałe z wyodrębnionych kategorii odpowiedzi nie przekroczyły 10% wskazań. Podobnie, jak w przypadku powodów odwiedzania Czeskiego Cieszyzna przez mieszkańców miasta położonego po polskiej stronie granicy, rzadko odnotowano kontekst zawodowy i podejmowania pracy (ok. 1%) oraz korzystania z obiektów usługowych (np. kosmetyczka, fryzjer) – 3,3%. Respondenci równie sporadycznie sygnalizowali brak opinii (3,6%) oraz wskazywali na inne, niestandardowe cele, których nie udało się przyporządkować jednoznacznie do pozostałych kategorii analitycznych: „na narty”, „tu się więcej dzieje”, „przychodzą po książki” (3,3%).

Tabela 5. A jak się Panu(i) wydaje, w jakim celu najczęściej do Cieszyzna przychodzą mieszkańcy Czeskiego Cieszyzna? (n=308=100%)

Lista powodów przekraczania granicy	Częstość	Procent
Zakupy w sklepach	113	36,69
Zakupy na targowiskach, bazarach	8	2,60
Zakupy robione na stacjach benzynowych	19	6,17
Wypowiedzi złożone, związane z handlem	10	3,25
Gastronomia i pozostałe ogólne stwierdzenia	15	4,87
Restauracje, kawiarnie, knajpy	39	12,66
Turystyka, rekreacja, sport i wypoczynek	30	9,74
Wydarzenia kulturalne	20	6,49
Spotkania towarzyskie, relacje rodzinne	20	6,49
Praca	3	0,97
Korzystanie z usług po polskiej stronie	10	3,25
Nie wiem - brak opinii	11	3,57
Inne	10	3,25

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowanie

W nawiązaniu do ram teoretycznych, kryteriów opisu życia codziennego, a także jego wymiarów i aspektów można sformułować kilka wniosków. Wśród praktyk transgranicznych podejmowanych przez mieszkańców obu Cieszynów zdecydowanie dominują te, które odnoszą się do sfery profanum i dotyczą sposobu spędzania wolnego czasu, uprawiania sportu, turystyki kulinarnej, robienia zakupów i korzystania z kolejowego transportu publicznego. Uczestnictwo w wydarzeniach religijnych zostało odnotowane w znikomym procencie. Wykazana zależność dotyczy zarówno mieszkańców polskiej części Cieszyna, jak i opinii na temat najczęściej podejmowanych celów i odwiedzanych miejsc przez ludność Czeskiego Cieszyna. Warto podkreślić, że o ile w pierwszym przypadku dominowały działania związane z odpoczynkiem oraz aktywnością fizyczną, o tyle w drugim bardziej wyraźnie zaznaczył się wątek konsumpcyjny w postaci dokonywania zakupów oraz odwiedzania lokali gastronomicznych.

Praktyki transgraniczne zazwyczaj nie mają charakteru codziennego, niemniej ich wykonywanie zgłaszano dość często, na ogół kilka razy w tygodniu lub w miesiącu, ewentualnie raz lub kilka razy do roku. Wskaźnikami pozwalającymi na dokonanie pomiaru zjawiska były: przekraczanie mostów, zlokalizowanych na granicznej rzece – Olzie oraz powody korzystania z przepraw w celach wypoczynku, zrobienia zakupów czy też załatwienia spraw. Można powiedzieć, że badani bardzo rzadko sygnalizowali, iż nie korzystają w ogóle z przejść łączących oba kraje – Polskę i Czechy.

Praktyki transgraniczne zdecydowanie nie mają charakteru zawodowego, edukacyjnego oraz usługowego (poza odwiedzaniem lokali gastronomicznych i sklepów). Bardzo rzadko wskazywano uczęszczanie do takich miejsc jak: fryzjer, bank, poczta, kwiaciarnia, przychodnia lub apteka. Również elementy typowo turystyczne (np. zwiedzanie) czy kulturalne (korzystanie z ofert teatralnych, kinowych i muzealnych) zostały słabo zaznaczone w wypowiedziach respondentów. Można uznać, że pod tymi względami obie części Cieszyna stanowią samodzielne centra, które wytworzyły się po 1920 roku (w chwili zatwierdzenia sztucznej linii demarkacyjnej na Olzie).

Aktywności podejmowane przez badanych mają przede wszystkim wymiar indywidualny i prywatny. Rzadko przywoływano uczestnictwo w wydarzeniach masowych lub publicznych, takich jak: demonstracje,

marsze, wiece poparcia, koncerty lub zebrania. Niemniej, w poszczególne działania wpisywana jest często obecność innych aktorów społecznych lub szeroko pojęty kontekst towarzyski. Dotyczy to choćby takich czynności, jak: robienie zakupów, chodzenie na spacer i uprawianie sportu (zwłaszcza korzystanie z siłowni, basenu i klubów fitness), a także odwiedzanie lokali gastronomicznych (podczas spotkań z rodziną, znajomymi i przyjaciółmi).

Wśród zgłaszanych praktyk transgranicznych można odnaleźć te, które charakteryzują się pewną powtarzalnością, cyklicznością lub rytyną (zakupy, wybór miejsc nad Olzą w celach rekreacyjnych i relaksu, przesiadywanie w restauracjach, barach czy kawiarniach). Rzadko jednak odnoszą się one do konkretnych wydarzeń świeckich (politycznych, kulturalnych, edukacyjnych, zawodowych) czy sakralnych (nabożeństw, procesji). Można wyróżnić zatem działania nawykowe, rytualne, realizowane często bezrefleksyjnie, takie jak: zakupy, spacer, spożywanie potraw w lokalach gastronomicznych.

Praktyki transgraniczne mają niewątpliwie wymiar przestrzenny i temporalny. Z jednej strony odbywają się raz lub kilka razy w tygodniu, miesiącu lub roku, a z drugiej obejmują konkretne miejsca. Spoglądając na mapę (2) można stwierdzić, że największą popularnością cieszą się tereny zielone nad Olzą (bulwary, deptak, parki, place zabaw, stadiony, boiska i siłownie w plenerze), a także główne arterie prowadzące przez Czeski Cieszyn (al. Masaryka, ul. Strzelnicza, ul. Główna i Náměstí – Plac Armii Czechosłowackiej). Jest to obserwacja, która pokrywa się z przytoczonymi wynikami Dołzbłasz (2015). Im bardziej spojrzy się w głąb tej części miasta, tym częściej uwidacznia się mniejsza popularność obszaru położonego na zachód od linii kolejowej, dworca oraz targowiska i supermarketu „Billa”.

Wymiar ceremonii i okazji społecznych został słabo zaznaczony w wypowiedziach (w postaci chociażby demonstracji, ślubów i pogrzebów). Przeważnie wskazywano konkretne i bardzo ogólnie cele oraz powody przekraczania granicy. Kontekst społeczny wydarzeń rodzinnych, religijnych, kulturalnych i politycznych nie był wyraźnie artykułowany przez badanych.

Wymiar symboliczny działań dotyczy świadomości występowania granicy w codziennym życiu respondentów, korzystania z niej w celu przejścia do innego państwa, czyli nieco odmiennej rzeczywistości, ale oswojonej. Sekwencyjność objawia się z kolei przez wykonywanie konkretnych działań transgranicznych codziennie, kilka razy w tygodniu lub

miesiącu, raz lub kilka razy do roku, raz na kilka lat lub w ogóle. Podobny wniosek sformułowała Dołzbłasz (2015, s. 206) za Spierings B. i van der Velde M. (2008): „Najkorzystniejsza jest sytuacja «oswojonej obcości», gdy po drugiej stronie granicy jest inaczej niż u nas i to nas przyciąga, ale te różnice nie są za duże i nas nie odstrasza”. W kontekście tych słów można stwierdzić, że Czeski Cieszyn stanowi magnes, który przyciąga mieszkańców przeciwnej strony Olzy, zwłaszcza w przypadku korzystania z obiektów sportowych, lokali gastronomicznych i środków transportu. Transfer zachodzi również w przeciwnym kierunku, choćby pod względem dokonywania zakupów.

Porównując wyniki dotyczące częstości i powodów przekraczania granicy z badaniami przeprowadzonymi w 2002 i 2015 roku można zauważyć pewne różnice. Respondenci deklarowali przede wszystkim zwiększone zapotrzebowanie korzystania z obiektów i usług zlokalizowanych po drugiej stronie Olzy. Coraz częściej proszono o zaznaczenie odpowiedzi „raz lub kilka razy w tygodniu”. W badaniach wcześniejszych dominanta występowała natomiast przy opcjach: „przynajmniej raz w miesiącu” lub „kilka razy w miesiącu”. O ile dziesięć i dwadzieścia lat temu wyraźnie dominował wątek konsumpcyjny (związany z robieniem zakupów i korzystaniem z obiektów usługowo-handlowych) zarówno wśród mieszkańców Cieszyna, jak i Czeskiego Cieszyna, to w 2024 roku dotyczył już tylko drugiej z wymienionych grup. Wśród najczęstszych powodów odwiedzania czeskiej strony bardziej uwidoczniły się spacer, rekreacja i uprawianie sportu (związane ze spędzaniem czasu wolnego) oraz użytkowanie transportu i dworca kolejowego (warto dodać, że ten motyw nie był wcześniej sygnalizowany). Niezmiennie wysoko uplasowały się lokale gastronomiczne (restauracje, kawiarnie i bary), zaś analogicznie do badań z 2002 i 2015 roku najrzadziej wskazywano cele zawodowe i zarobkowe (pracę), edukacyjne i oświatowe oraz religijne. Częste robienie zakupów po polskiej stronie granicy pozostało zdaniem badanych wyłącznie domeną mieszkańców Czeskiego Cieszyna. Główną przyczyną są relatywnie niższe ceny produktów spożywczych, budowlanych, odzieżowych i paliwowych, przy zachowaniu ich dobrej jakości i dostępności. Z drugiej strony zróżnicowany asortyment po polskiej stronie gwarantuje samowystarczalność i zanik konieczności dokonywania zakupów w Czeskim Cieszynie. Można stwierdzić, że w ciągu ostatnich dziesięciu lat dokonały się istotne zmiany w zakresie częstości i motywów przekraczania granicy, zwłaszcza wśród mieszkańców Cieszyna. To potwierdza hipotezę o płynności, procesualności, nielinearności i dy-

namice krajobrazu transgranicznego (*borderscapes*), a także tworzących go relacji międzyludzkich, kontaktów, praktyk, podmiotów i dyskursów (Szlachcicowa, 2019). Źródłem zmiany częstotliwości przekraczania Olzy i motywów należy upatrywać m.in. w czynnikach ekonomicznych (różnicach cen produktów między oboma krajami), ogólnościowych (pandemii, która wymusiła przekształcenie codziennych i rutynowych działań), infrastrukturalnych (poprawie ofert: sportowej, kulturalnej, rozrywkowej, rekreacyjnej i gastronomicznej) oraz religijnych (coraz bardziej widocznej laicyzacji i sekularyzacji). Ostatni wątek był poruszony przez niewielką liczbę badanych, a cele pielgrzymkowe i odświętne wyraźnie straciły na znaczeniu, zwłaszcza wśród mieszkańców Czeskiego Cieszyzna, zasilanych przez mniejszość polską na Zaolziu. Należy dodać, że tworzenie *borderscapes* nie byłoby możliwe bez mechanizmów *borderingu* i *deborderingu*, czyli wytwarzania granic społecznych, poprzedzonych likwidacją barier formalno-prawnych i państwowych (Szlachcicowa, 2019; Opiłowska i in., 2022, s. 15–16).

Warto stwierdzić, że intensywność wizyt po drugiej stronie Olzy i większe zaangażowanie w poszczególne praktyki transgraniczne przełoży się na zacieśnienie relacji współpracy między mieszkańcami Cieszyzna i Czeskiego Cieszyzna. Należy spodziewać się, że ten proces będzie przybierał na sile i wpływał korzystnie na funkcjonowanie miasta jako całości, nieprzedzielonej linią demarkacyjną. Jest to zresztą wniosek zbliżony do jednych z przywołanych badań (Dołzbłasz, 2015, s. 215). W porównaniu z ustaleniami z 2002 roku, różnice w odpowiedziach są jeszcze większe. Należy przypomnieć, że znacząco różnił się charakter wizyt po drugiej stronie Olzy. O ile mieszkańcy Czeskiego Cieszyzna w większym stopniu korzystali z praktyk religijnych (ponad trzynastokrotnie), o tyle Polacy częściej udawali się do restauracji, barów i pubów (ponad pięciokrotnie). Najważniejszym motywem pozostawały zakupy i spacerowe towarzyszące w dużej mierze robieniu zakupów (Zenderowski, 2022, s. 77). Można powiedzieć, że czynnik konsumpcyjny stanowił główny element spajający i integrujący obie części Cieszyzna. Obecnie odgrywa mniejszą rolę, przynajmniej z punktu widzenia mieszkańców po polskiej stronie granicy. Na znaczeniu zyskały natomiast infrastruktury: sportowa, rekreacyjna, gastronomiczna i transportowa.

Bibliografia

- Aleksander J. C., Giesen B., Mast J. L. (2006), *Social Performance: Symbolic Action, Cultural Pragmatics, and Ritual*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Babbie E. (2009), *Podstawy badań społecznych*, tłum. Agnieszka Kloskowska-Dużdzińska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bogunia-Borowska B. (2008), *Codziennosc życia społecznego – wyzwania dla socjologii XXI wieku*, [w:] *Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 57–58.
- Bovone L. (1989), *Theories of Everyday Life: a Search for Meaning or a Negation of Meaning?*, [w:] *The Sociology of Everyday Life*, red. M. Mafessoli, Sage, London, s. 41–60.
- Brambilla C. (2015), *Exploring the critical potential of the borderscapes concept*, „Geopolitics”, vol. 20, nr 1, s. 14–34.
- Collins R. (2004), *Interaction Ritual Chains*, Princeton University Press, Princeton.
- Dębicki M., Zenderowski R. (2021), *Dlaczego Cieszyn (nie) jest stolicą Europy Środkowej? Idiosynkratyczne mniemania o charakterze miasta*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa.
- Dołzbłasz S. (2015), *Cieszyn-Czeski Cieszyn – wybrane aspekty funkcjonowania miasta podzielonego na granicy polsko-czeskiej w kontekście transgranicznej mobilności mieszkańców*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, vol. 4, nr 4, s. 201–219. DOI <http://dx.doi.org/10.18778/2300-0562.04.08>.
- Elias N. (1980), *Przemiany obyczajów w cywilizacji Zachodu*, tłum. Tadeusz Zabłudowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Goffman E. (1963), *Behavior in Public Places*, Free Press, New York.
- Google Maps, <https://www.google.com/maps>, 06.08.2025.
- Jańczak J. (2008), *Polsko-niemieckie regiony transgraniczne i miasta transgraniczne po 2004 roku. Pomiędzy pragmatyzmem instytucjonalnym a izolacją społeczną*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Europa bez granic – nowa jakość przestrzeni*, red. S. Dołzbłasz, A. Raczyk, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 93–100.
- Konecki K. (2009), *Teoretyzowanie w socjologii – czyli o odkrywaniu i konstruowaniu teorii na podstawie analizy danych empirycznych*, [w:] *Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego*, red. B. Glaser, A. Strauss, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków, s. 7–29.
- Kulczyńska K. (2018), *Miasta podzielone na granicach Polski*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Lefebvre H. (1996), *Writings on Cities*, Blackwell Publishers, Oxford.
- Maffesoli M. (1989), *The Sociology of Everyday Life*, Sage, London.
- Merton R. (1996), *Social Expected Durations*, [w:] *On Social Structure and Science*, red. P. Sztompka, Chicago University Press, Chicago, s. 162–172.

- Opiłowska E., Dolińska K., Kajta J., Makaro J., Niedźwiecka-Iwańczak N. (2022), *Narracje o miastach podzielonych w Europie Środkowej*, Scholar, Warszawa.
- Rusek H., Kasperek A., Szymeczek J. (2012), *Z dziejów antagonizmu i pojednania polsko-czeskiego oraz katolicko-ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim. Studium socjologiczne na przykładzie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna*, [w:] *Antagonizm i pojednanie w środowiskach wielokulturowych*, red. J. Kurczewski, A. Herman, Słowo/obraz terytoria, Gdańsk, s. 89–144.
- Simmel G. (2006), *Most i drzwi. Wybór esejów*, tłum. Małgorzata Łukasiewicz, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Spierings B., van der Velde M. (2008), *Shopping, borders and unfamiliarity: consumer mobility in Europe*, „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie”, vol. 99, nr 4, s. 497–505.
- Szlachcicowa I. (2019), *Borderscapes – krajobrazy granic jako nowa perspektywa badań*, „Politeja”, vol. 16, nr 1, s. 15–29. DOI <https://doi.org/10.12797/Politeja.16.2019.58.02>
- Sztompka P. (2008), *Życie codzienne – temat najnowszej socjologii*, [w:] *Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 24–26.
- Teufel N. (2014), *The spatial production of a border-crossing civil society in Görlitz and Zgorzelec. A German point of view*, „Bulletin of Geography. Socio-economic Series”, nr 25, s. 215–231. DOI <http://dx.doi.org/10.2478/bog-2014-0040>.
- Wróblewski Ł. (2020), *Kształtowanie relacji na polsko-czeskim transgranicznym rynku usług kultury*, PWE, Warszawa.
- Zenderowski R., (2002), *Stosunki między mieszkańcami miast podzielonych granicą państwową na przykładzie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna (Český Těšín). Studium socjologiczne*, „Studia Regionalne i Lokalne”, vol. 8, nr 1, s. 49–78.
- Zenderowski, R., Brzezińska, M. (2014), *Miasta podzielone granicą państwową w nowych państwach członkowskich UE: od separacji do integracji. Pogranicze*. „Polish Borderlands Studies”, vol. 2, nr 2, s. 164–183.

Cross-border practices in Cieszyn in the light of the assumptions of the sociology of everyday life

Summary: This article presents cross-border practices in the everyday lives of Cieszyn residents. The premise for the undertaken considerations was the desire to learn about the mechanisms of cultural transfer, encompassing the flow of material and immaterial objects. Cieszyn is an example of a city divided by an artificial state border and undergoing a process of consolidation after both countries joined the Schengen area. The result of these events is numerous bottom-up and top-down initiatives. The theoretical framework comprises the concepts of „the right to the city and spatial space”, „the sociology of everyday life”, „debordering” and „borderscapes”.

Cross-border phenomena were measured by: frequency of crossing main arteries, purposes of visits and selection of popular places in Český Těšín, modes of transportation, and opinions on why Czechs use services on the Polish side. The analysis of the responses was based on empirical material collected using individual *face-to-face* questionnaire interviews. The conclusions drawn from the research outline the dimensions of observed cross-border practices.

Keywords: sociology of everyday life, cross-border practices, borderland, border, local community

Interesy konkurencyjne:

Autor(-zy) oświadczył(-li), że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author(-s) has(-ve) declared that no competing interests exists.

Wkład autorów:

Konceptualizacja (Conceptualization): Paweł Orzechowski

Analiza formalna (Formal analysis): Paweł Orzechowski

Metodologia (Methodology): Paweł Orzechowski

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja (Article elaboration – project, review, edition): Paweł Orzechowski

